

ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՎՈՂ ՈՒՍՈՒՑՉԻ
ՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔ

Հետազոտության թեմա՝ Էպոսի դերը հայրենասիրության և ազգային

արժեհամակարգի ձևավորման գործում

Հետազոտող ուսուցչուհի՝ Լիլիթ Մկրտչյան

Արտաշատի՝ Հ. Ճգնավորյանի անվան հ. 5 հիմնական դպրոց

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ 2
ԷՊՈՍԻ ԴԵՐԸ ՀԱՅՐԵՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՐԺԵՀԱՄԱԿԱՐԳԻ
ՁԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ԳՈՐԾՈՒՄ 3
ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ 20
ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ 21

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Թեմայի կարևորությունը. Ժամանակակից աշխարհում լայն հնարավորություններ են ստեղծում տարբեր պետությունների ու ազգերի միջև երկխոսության կայացման և սոցիալ-մշակութային պատնեշների հաղթահարման համար, մշակութային համահարթեցման գործընթացները, բարոյական արժեհամակարգերի փոխակերպումները, համամարդկային արժեքների ընդհանուր հարթակի ձևավորման միտումները հրատապ են դարձնում համամարդկայինի մեջ ազգային ինքնության պահպանման ու արդիականացման խնդիրները: Համաաշխարհայնացման գործընթացներին զուգահեռ՝ օրեցօր ավելանում են էթնիկական և կրոնական հիմքի վրա տեղի ունեցող հակամարտությունները:

Թեմայի արդիականությունը. Համատարած փոփոխությունների և փոխակերպումների հետևանքով առաջացած խառնաշփոթը նպաստում է «ինքնութենական խուճապ»-ի տարածմանը, հատկապես, երբ արագ կողմնորոշվելու անհրաժեշտությունը մեծանում է, և փոփոխությունների հորձանուտում ավելի է խորանում ինքնության ճգնաժամը: Այսպիսի պայմաններում «Ես»-ն առավել քան երբևէ «Մենք»-ի պաշտպանության կարիքն ունի: Այսպիսով, հարափոփոխ իրականության մեջ տարատեսակ մարտահրավերներին դիմակայելու համար անխուսափելի են դառնում ազգային ինքնությանն առնչվող պատմական ու տեսական հարցերի քննարկումը, անհատական ու ազգային ինքնության կերպափոխումների իմաստավորումն ու արժևորումը: Ազգային ինքնության հիմնախնդիրը հայերիս համար կարևոր է նախ և առաջ այն պատճառով, որ մեր

հայրենակիցների զգալի մասն ապրում է հայրենիքից հեռու, որտեղ ձուլվելու վտանգն առավել մեծ է: Նույն խնդիրը ծառայած է նաև հայրենիքում ապրող հայ հասարակության այն հատվածի առջև, որն անհաղորդ է ազգային արժեքներին:

Թեմայի նպատակը. Էպոսի կարևոր և նշանակալի դերը աշակերտների հայրենասիրական դաստիարակության և արժեքային համակարգի ձևավորման գործում: նշանակություն ունի նաև պատմական հիշողությունը, որով իմաստավորվում է տվյալ ազգի անցյալը և հյուսվում նրա ինքնության «ոստայնը»:

**ԷՊՈՍԻ ԴԵՐԸ ՀԱՅՐԵՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՐԺԵՀԱՄԱԿԱՐԳԻ
ՁԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ԳՈՐԾՈՒՄ**

Բանավոր հիշողությունը լավագույնս արտացոլել է այն ամենը, ինչը հայտնվել է պատմագրության լուսանցքում: Այն թույլ է տալիս բացահայտել ինքնության խորքային շերտերը, որոնք, դուրս մնալով գրավոր պատմության էջերից, դրսևորվել են մշակույթի մեջ որպես առասպել, հեքիաթ, էպոս և այլն: Դիմակայելով ժամանակի կործանիչ ազդեցությանը՝ դրանք չեն մոռացվում, այլ փոխանցվում են սերնդեսերունդ՝ հանդես գալով իբրև հավաքական ինքնության յուրօրինակ «այցեքարտ»: Հաշվի առնելով ժողովրդական բանահյուսության, մասնավորապես՝ էպոսի դերն ու նշանակությունը ազգային ինքնաճանաչողության գործում՝ ատենախոսության մեջ ուսումնասիրության առարկա է դարձել «Մասնա ծոեր» էպոսը: Հայկական էպոսում արտահայտվել է հայի հավաքական կերպարը իր բոլոր ներքին հակասություններով, սխրագործություններով ու դավաճանություններով, մեծագործություններով ու ազգադավ անտարբերությամբ, օտարամոլությամբ ու անմնացորդ նվիրումի արտահայտություններով: Էպոսի հերոսների կերպարներում հայ մարդու հոգեկերտվածքի յուրահատկությունները դրսևորվել են դիցաբանական սյուժեների «զգեստավորմամբ», այլաբանական դիպվածներով և ծածկագրված խորհուրդներով, որոնք կարոտ են գաղտնագերծման և բազմակողմանի քննության: Հայկական էպոսում արտացոլվել են հայոց բարոյական արժեհամակարգի անկյունաքարային գաղափարները, արժարժվել մարդասիրական բազմաթիվ հիմնախնդիրներ, որոնց ուսումնասիրությունն արդիական է ժամանակակից

քաղաքակրթական շարժընթացների համատեքստում: Էպոսում արտացոլված են ազգային ինքնության գծերը, որոնց բացահայտումը կարող է հնարավորություններ ընձեռել քաղաքակրթական արդի հիմնախնդիրների իմաստավորման, մերօրյա իրականության բազմաթիվ թերիների ախտորոշման և հաղթահարման համար: Հումանիտար տարբեր գիտությունների հետազոտողներն ընդգծում են էպոսի էական նշանակությունն ազգային արժեքների ձևավորման ու պահպանման գործում փաստելով ազգային ինքնության արդիականացման և նորոգման բարդ գործընթացում այդ հավաքական և բացառիկ ստեղծագործության մեծ դերը: Հիմնախնդրի գիտական մշակվածությունը: Չնայած հազարամյակների պատմություն ունենալուն հայկական էպոսը, որը հայտնի է «Մասնա ծոեր» կամ «Մասունցի Դավիթ» անվամբ, գիտական ուսումնասիրությունների առարկա է դարձել միայն սկսած XIX դարավերջից: Հայկական էպոսի ուսումնասիրությունների ռահվիրան և նախակարապետը Գարեգին Սրվանձտյանցն է, որն էպոսը գրի է առել 1874 թվականին «Գրոց ու բրոց» գրքում՝ «Մասունցի Դավիթ կամ Մհերի դուռ» խորագրով, գրառումից հետո սկսվեցին որոնումներ և տարբեր սերունդների բանահավաքների կողմից գրառվեցին շուրջ 160 նոր պատումներ: Թեև հայկական էպոսի ուսումնասիրությունների հետագա ընթացքը եղել է բավականին արգասաբեր, այդուհանդերձ այսօր էլ առկա են որոշակի տարաձայնություններ հայկական էպոսի ծագման, կառուցվածքի, բովանդակային մեկնաբանությունների առնչությամբ: Որպես ուսումնասիրության սկզբնաղբյուր օգտագործվել է էպոսի համահավաք տեքստը՝ «Մասունցի Դավիթ» հայկական ժողովրդական էպոսը՝ Ս. Աբեղյանի, Գ. Աբովի, Ա. Ղանալանյանի աշխատասիրությամբ/ Եր., 1961/: Ատենախոսության մեջ էպոսի վերաբերյալ հրապարակի վրա գտնվող ուսումնասիրությունները դասակարգվում են երեք խմբերում բանասիրական-գրականագիտական, իմաստասիրական և հոգեբանական: Բանասիրական-գրականագիտական բնույթի ուսումնասիրությունները միտված են բացահայտելու էպոսի ծագման, կառուցվածքի, բովանդակության, տիպաբանական և ժանրային հատկանիշները (Գ. Սրվանձտյանց, Ս. Աբեղյան, Հ. Թումանյան, Ավ. Իսախանյան, Հ. Օրբելի, Բ. Խալաթեանց, Ստ.

Կանաչայան, Կ. Մելիք-Օհանջանյան, Գր. Գրիգորյան և ուրիշներ)¹: Հայկական էպոսի նկատմամբ բանասերների, գրականագետների ու մշակութաբանների ուշադրությունը չի մարել նաև վերջին տասնամյակներում և շարունակվում է մինչ օրս (Ա. Եղիազարյան, Ս. Հարությունյան, Ա. Սահակյան, Լ. Աբրահամյան, Ա. Պետրոսյան, Լ. Խեչոյան, Թ. Տոնոյան, Ս. Ավետիսյան, Հ. Համբարձումյան և ուրիշներ)² Վերջին տասնամյակում ՀՀ-ում կազմակերպվում են պարբերական գիտաժողովներ՝ նվիրված հայկական էպոսի ուսումնասիրությանը, որոնցից առավել արժանահիշատակ է «Հայկական «Սասնա ծռեր» էպոսը և համաշխարհային էպիկական ժառանգությունը» խորագրով գիտաժողովը, որի ընթացքում քննարկվել են էպոսագիտական հարցեր, մասնավորապես՝ հայկական էպիկական ավանդույթների պատմությունը, տարբեր ժողովուրդների էպիկական ժառանգությունը, կատարվել են համեմատական վերլուծություններ և զուգահեռներ են անցկացվել հայկական ժողովրդական էպոսի առնչությամբ:

Ուսումնասիրությունների երկրորդ խմբում ընդգրկված են այն աշխատանքները, որոնցում լուսաբանվել ու արժևորվել են հայկական էպոսի իմաստասիրական, բարոյահոգեբանական շերտերը, խորհրդանիշային, թաքնագիտական իմաստները և էպոսի ուրույն դերակատարությունն ազգային ինքնության հարացույցում (Գ. Նժդեհ, Է. Աթույան, Ա. Ոսկանյան, Ս. Զաքարյան, Ա. Արմին, Ս. Մանուկյան և ուրիշներ): Հարկ է նկատել, որ փիլիսոփայական տեսանկյունից էպոսի ուսումնասիրությունը նոր հորիզոններ է բացում ազգային ինքնության ու հոգեկերտվածքի բացահայտման բազմաբարդ գործընթացում, ինչպես նաև հնարավորություն է ընձեռում էպոսում արտացոլված փիլիսոփայական աշխարհայացքի վերհանմանն ու վերլուծությանը: Հայկական էպոսին նվիրված երրորդ խմբի հետազոտություններում (Գ. Շահվերդյան, Ս. Մարգարյան և ուրիշներ) փորձ է արվել հայկական էպոսը վերլուծել հոգեբանության դիրքերից, մասնավորապես՝ հետաքրքրական են Կ. Յունգի՝ կոլեկտիվ անգիտակցականի արքետիպերի տեսության շրջանակներում կատարված հետազոտությունները, որոնք նոր լույսի ներքո են ներկայացնում էպոսում տեղ գտած

¹ Մ.Գիլավյան, Ժամանակակից հայ մանկագիր բանաստեղծներ, Ե., 2005: էջ 15-22

² Լ. Ներսիսյան, Նորագույն շրջանի մանկապատանեկան արձակը, Ե., 2004 էջ 63-65

իրադարձություններն ու կերպարները: Հետազոտության օբյեկտը հայոց ինքնությունն է, առարկան՝ հայոց ինքնության դրսևորումները «Սասնա ծռեր» հայկական էպոսում: Սասունցի Դավիթ» էպոսի ուսումնասիրությունը պատմական տեսանկյունից:

«Սասնա ծռեր» էպոսը ձևավորվել է VIII-X դարերում տեղի ունեցած պատմական մեծ իրադարձությունների ընթացքում՝ որպես արաբ զավթիչների դեմ հայության մղած տեւական պայքարի եւ նվաճված անկախության գեղարվեստական արտահայտություն: Էպոսն արտացոլում է հայ ժողովրդի հավաքական մտածողությունը, նրա կենսասիրությունն ու բարոյական ըմբռնումները, և, որ ամենակարեւորն է, ազատասիրական ոգին:

Դյուցազներգությունը բաղկացած է չորս ճյուղից՝ «Սանասար եւ Բաղդասար», «Մեծ Միեր», «Սասունցի Դավիթ» եւ «Փոքր Միեր»: Էպոսը կոչվում է «Սասնա ծռեր»: «Ծուռ» բառը հայերենում նշանակում է դիվահար, խենթավուն, խելահեղ, քաջ, եւ իմաստային այս տարբերակներից յուրաքանչյուրը էպոսի հերոսների համար բնորոշ է նրանց կյանքի այս կամ այն պարագայում: Էպոսն անվանում են նաեւ «Ջոջանց տուն», այսինքն՝ «Մեծերի տուն», «Ավագների տուն», «Հսկաների տուն», «Քաջաց տուն»: Այդ քաջաց տոհմին պատկանող կանանցից է սերվում հերոսների երեք կրտսեր սերունդ:

«Սասնա ծռեր» էպոսի չորս ճյուղերից ամենանշանավորը եւ հայ ժողովրդին ամենահոգեհարազատը «Սասունցի Դավիթ» ճյուղն է: Այստեղ հայ ժողովուրդը նգովում է նենգ իշխաններին, եւ փառաբանում հայրենասեր, ուժեղ, քաջ հերոս Դավիթին: Դավիթը դեռ փոքր ժամանակ Մելիքին ցույց է տալիս իր ուժը, նա չի հնազանդվում Մելիքին, չի անցնում թրի տակով: Մելիքի՝ պատերազմ հայտարարելը Սասնա քաղաքին առիթ է հանդիսանում Դավիթին ի ցույց դնելու իր խոհեմությունն ու բազկի ուժը: Նա հասկանում է, որ այդ պատերազմը ուղղված է իր դեմ, այլ ոչ իր անմեղ ժողովրդի, ուստի եւ այս պատերազմին չպետք է մասնակից դառնային եւ ոչ մեկի անմեղ ժողովուրդը: Այսպես Դավիթը, վերցնելով իր հոր զենքն ու զրահը, գնում է Սսրա աշխարհ՝ ճանապարհին զգուշացնելով իր գալուստի մասին Սսրա աշխարհին:

-Էհե՛յ, ով քնած է՝ արթուն կացեք,
Ով արթուն է՝ ձիե՛ր թամբեք,
Ով թամբել է՝ զենքե՛ր կապեք,
Ով կապել է՝ ելե՛ք, հեծե՛ք,
Չասեք Դավիթ գող-գող էկավ
Գողեգող գնաց:

Հանդիպելով երես առ երես՝ Դավիթը եւս մեկ անգամ արիություն և դաստիարակություն է ցուցադրում Մելիքին, Մսրա ժողովրդին: Մելիքի խնդրանքով արդեն պայմանավորված երեքական հարվածներից առաջին եռյակը ուղղում է Դավթի դեմ Մելիքը: Սակայն Դավիթը կանգնած է մնում ասես մի վիթխարի լեռ, որը դիմադրում է ցանկացած արհավիրքի:³ Հերթը հասնում է Դավթին: Առաջին երկու հարվածները նա Մելիքի մոր եւ քրոջ խնդրանքով բաշխում է նրանց, չէ՞ որ նրանք են պահել, մեծացրել իրեն: Սակայն երրորդ հարվածը այնքան ուժեղ է լինում, որ այն քառասուն գոմշի կաշի վրան քաշած Մելքին կիսում է մեջտեղից: Այս պատկերը շատ խորը արտացոլվում է հայ ժողովրդի մեջ եւ գեղեցիկ արտաբերվում էպոսում.

-Կանչեց, զարկեց, Թուր Կեծակին
Կըտրեց քառսուն ջաղացի քար,
Կըտրեց քառսուն գոմշի կաշին,
Կըտրեց հրեշ Մըսրա Մելքին:

Ու յոթ գագ էլ մտավ գետին, գնաց, հասավ մինչեւ սեւ ջուր:

Այսպիսով՝ մեծ է հայկական էպոսի դերը ամբողջ աշխարհին հայկական արիությունն ու մարտական ոգին ցուցադրելու գործում: Եվ զարմանալի չէ, որ մի մրցույթի ժամանակ հայկական էպոսը ճանաչվել է լավագույնը մնացած ժողովրդների էպոսների մեջ:

Մեր երկրում աշակերտների արժեքային համակարգի ձևավորումը ներառված է ՀՀ Հանրապետության պետական չափորոշչում ⁴՝ որպես հենց կրթության բովանդակային բաղադրիչ: Յուրաքանչյուր ուսումնական առարկայի մասով

³ 1.Ղույումչյան Գ. Ե. Գիրք 1, Մանկավարժություն, Երևան, 2005թ. էջ 54-58

⁴ Հանրակրթական պետական կրթակարգ, չափորոշիչ, „Անտարես“, Երևան, 20216 էջ 25-29

սովորողների պատրաստվածությունը ներկայացվող գիտելիքային պահանջների մեջ առանձին կետով նաև նշվում է արժեքները և դրանց ձևավորումը, որոնք պետք է տա դպրոցը: «Արժեհամակարգ» հասկացությունը մանկավարժական գիտության մեջ ըմբռնվում է բավական լայն շառավիղով: Առավել ընդունված է այն ընկալումը, որ արժեհամակարգը մարդու բարոյական, գեղագիտական, հոգևոր, իմացական, մշակութային և էթնիկական արժեքների համախումբն է, որն անհրաժեշտ է անձի ներդաշնակ, բազմակողմանի ձևավորման և զարգացման համար: Արժեհամակարգի մեջ կուտակված է անցյալի փորձը, որի յուրացումը աշակերտների մեջ ձևավորում է հայրենասիրության, սեփական ժողովրդի պատմության, նրա ստեղծած մշակութային արժեքների, գիտական նվաճումների համար հպարտության զգացում: Իսկ ակտիվ ճանաչողական գործունեության պայմաններում ձևավորված գիտելիքները աշակերտների մոտ վերածվում են համոզմունքների և կարողությունների: Այսօր աճող սերնդի դաստիարակության գործն ընթանում է տարբեր հանգամանքների ազդեցության ներքո՝ ժողովրդագրական, ազգային, մշակութային, ընտանեկան, կրթական, հասարակական, սոցիալական և այլն: Հաշվի առնելով բազմաթիվ այս և այլ հանգամանքներ՝ ժամանակակից մանկավարժության համար խնդիր է դառնում սովորողների ազգային գիտակցության ձևավորումը սեփական ժողովրդի պատմության ու մշակույթի հենքի վրա՝ չանտեսելով համամարդկային արժեքները: Արժեքների բուրգի գազաթին գտնվող նվիրական ու մեծագույն արժեքը՝ հայրենասիրությունն է, որը լավագույն կերպով մատուցվում է հայոց պատմության դասընթացների ժամանակ: Այն մեծագույն արժեքն է, որ հարգանք ու պատկառանք է հարուցում, նույնիսկ երբ դրսևորվում է հակառակորդի կամ թշնամու մոտ: Ի դեպ, յուրաքանչյուր ուսուցիչ ունի որոշակի հեղինակ կամ ստեղծագործություն, որը նրան ամենադյուրին կերպով է օգնում իր մանկավարժական խնդիրները լուծելու, տվյալ դեպքում՝ հայրենասիրության բարձրագույն արժեքը սաների հոգիներում սերմանելու համար:

Նոր սերնդի արժեհամակարգի ձևավորման, կրթության և դաստիարակության գործում լուրջ անելիքներ ունի բնավ հայ դպրոցը, որի գերնպատակն է կերտել բարոյական, ազգային արժեքներով օժտված, ազգային նկարագիր ունեցող սերունդ:

Այս նպատակն իրագործելու համար անհրաժեշտ է ուսումնասիրել ու կատարելագործել ոչ միայն հայրենի և համաշխարհային գիտությունների ճյուղերը, այլև մանկավարժության անցյալի ժառանգությունն ու նրա ժամանակակից փորձն ու մեթոդաբանությունը: Ժամանակակից դպրոցի կարևորագույն առաքելություններից մեկն էլ երեխայի մեջ իր ազգին բնորոշ Բարոյական և հոգևոր արժեքների ձևավորումն ու զարգացումն է: Նրա խնդիրն է պահպանել և փոխանցել այն արժեքները, որոնք ժառանգել ենք մեր նախնիներից, և որը մեր անխառն ինքնատիպությունն է համաշխարհային մշակույթի բազմերանգության ու բազմազանության մեջ: Ուստի 21րդ դարի դպրոցում դաստիարակության և կրթական գործընթացի ճիշտ կազմակերպման համար շատ կարևոր են ոչ միայն համամարդկային, այլև հայրենի մշակույթի բարձրարժեք ստեղծագործությունների ուսումնասիրումն ու ուսուցումը: Այդ ստեղծագործություններում արտահայտված են մեր ժողովրդի հոգեկերտվածքը, աշխարհընկալումը, մարդասիրական գաղափարներն ու գալիքի երազանքները: Հայ ժողովրդի ավանդույթներում է, որ վառ կերպով արտացոլված են մեր ազգի ազգային հավաքական բնույթը, անդրդվելի կամքը, ներքին գորությունն ու հնարավորությունները, ապրելու, վերածնվելու և հարատևելու ունակությունը, ազգերի պատմության մեջ իր արժանի տեղն ունենալու ձգտումը: Այս ամենն է, որ անհրաժեշտ է ավանդել ժամանակակից էթնոկրին: Այդպես նա պիտի հասնի այն գիտակցության, որ հասարակական կյանքի առաջընթացը պայմանավորված է համախմբվածությամբ, գիտելիքների բարձր մակարդակով ու մշակութային արժեքների ոչ միայն ստեղծմամբ, այլև պահպանմամբ: Սերունդ, որը կկարողանա շարունակել ազգային լավագույն ավանդույթները, աշխարհին ու մարդկությանը ցույց տալ իր մշակութային հարստությունն ու բարոյահոգեբանական արժանիքները:

Ինչպես գիտեք, հայրենասիրական բնույթի զգացմունքները դրված են ողջ կյանքի եւ մարդկության առկայության վրա `որոշակի սոցիալ-մշակութային միջավայրի ազդեցության ներքո: Այսպիսով մարդիկ անմիջականորեն ծնվում են բնության մեջ, շատ բնական է աննկատ են իրենց համար, սովորեցնում են շրջակա բնության, շրջակա միջավայրի, ինչպես նաեւ իրենց հայրենի երկրի մշակութին, այսինքն, իրենց հայրենի ժողովրդի կյանքին:

Պետք է հաշվի առնել, որ յուրաքանչյուր երեխա զգում է զգացմունքների օգնությամբ իրեն շրջապատող իրականությունը: Ահա թե ինչու, ցանկացած աճող սերնդի հայրենասիրական դաստիարակությունը պետք է սկսվի սիրո զգացումն իր հայրենի քաղաքին, քաղաքին, երկիրին: Միայն դրանից հետո նա հիացմունք է զգում իր հայրենի գյուղի համար: Մի քանի դասից հետո դրանք չեն առաջանում: Որպես կանոն, սա արդյունք է համակարգված եւ բավական երկար, ինչպես նաեւ նպատակային ազդեցությունը երեխայի վրա:

Երեխաների դաստիարակությունը պետք է իրականացվի անընդհատ, դասարանում, գործողություններում, նույնիսկ խաղի մեջ եւ տանը: Մանկավարժական աշխատանքը կառուցված է այնպես, որ անցնում է սրտով, բառացիորեն մանկապարտեզի յուրաքանչյուր աշակերտ: Հայրենիքի հանդեպ նախադպրոցական սերը սկսվում է նրա մոտ իրեն վերաբերմունքի ձեւավորմամբ՝ մայրիկի, հայրիկի, պապի, տատիկի հետ, իր տանը սիրով, այն փողոցը, որտեղ նա ապրում է:⁵

Պետք է հստակ գիտակցել, որ հայրենիքը սոսկ աշխարհագրական միջավայր չէ, այլ հոգևոր արժեքներով հարուստ ու սրբազան անկյուն, տարածք, որը քոնն է և յուրաքանչյուր հայինը: Ա. Ղազարոսյանը հիշեցնում է, որ հայրենասիրությունն ամենատղալի առնչությունն ունի ծնողասիրության ու որդեսիրության հետ, և որ պատմությունն այդ իմաստով լավագույն ուսուցիչը կարող է լինել աշակերտների համար: Սովորողների բարոյական նորմերի, հայրենասիրության ձևավորման արդյունավետությունը երևում է այն ժամանակ, երբ դաստիարակության խոսքային մեթոդները զուգակցվում են գործունեության տարբեր ձևերի հետ, և աշակերտը այդ գիտելիքները դրսևորում է իր առօրյա վարքում՝ տանը, դպրոցում, ընկերների շրջանում:

«Սասունցի Դավիթ» էպոսը

«Սասունցի Դավիթ» էպոսը հայ ժողովրդի ստեղծած բանավոր հարուստ ժառանգության ամենափայլուն արտահայտությունն է, գեղարվեստական մի

---

⁵ Հանրակրթական պետական կրթակարգ, չափորոշիչ „Անտարես“, Երևան, 20216 էջ 25-29

հոյակապ կոթող, որը դուրս է եկել միջազգային ասպարեզ և կանգնել համամարդկային արժեք ներկայացնող ստեղծագործությունների կողքին:

Ձևավորվելով 8-10-րդ դարերում, երբ մեր ժողովուրդը հաղթական պայքար էր մղում արաբական նվաճողների դեմ, էպոսը բանավոր կերպով փոխանցվել է սերնդից սերունդ, տարածվել Հայաստանի տարբեր գավառներում և բազմաթիվ պատումներով հասել մինչև մեր օրերը: Իր հազարամյա բանավոր գոյության ընթացքում էպոսը հղկվել, բյուրեղացել է ժողովրդական ասացողների կողմից, ձեռք բերել գաղափարական հարուստ բովանդակություն, դարձել մեր ժողովրդի ոգու, կյանքի ու պատկերացումների գեղարվեստական մարմնավորումը:

Էպոսի գրավոր կյանքն սկսվեց 1874 թվականից, երբ հայ մշակույթի ականավոր ներկայացուցիչ Գարեգին Սրվանձտյանը հայտնագործեց այն: Էպոսի նկատմամբ հարաճուն հետաքրքրասիրությունը հանգեց այն բանին, որ հայագիտության մեջ ստեղծվեց մի ինքնուրույն բնագավառ՝ էպոսագիտություն:

Դեռևս 1939 թվականին՝ «Սասունցի Դավիթ» ստեղծման հազարամյա հոբելյանի առիթով, մեր բանահավաքների ու բանագետների ջանքերով գրի առնված շուրջ վաթսուն տարբերակների հիման վրա ստեղծվեց էպոսի համահավաք տեքստը: Մակայն պրպտումներն ու որոնումները շարունակվեցին ու շարունակվում են: Այսօր հրապարակի վրա գտնվող հարյուրից ավելի տարբերակների առկայությունը հասունացրել է էպոսի նոր համահավաք տեքստի ստեղծման անհրաժեշտությունը: Դա հնարավորություն կտա էպոսը հարստացնել նոր գծերով ու հատկանիշներով, որ առկա են վերջին տասնամյակներին հայտնաբերված տարբերակներում:

Հայտնի է, որ համաշխարհային ճանաչում ունեցող էպոսներից շատերը հիմնականում գրավոր մշակման ճանապարհով են հասել մեզ: Դա ինքնին ենթադրում է, որ այդ էպոսները, ինչքան էլ, ասենք, հարազատ են մնացել ժողովրդական ստեղծագործության ոգուն և էությանը, այնուամենայնիվ, իրենց վրա կրում են անհատական ստեղծագործության կնիքը: Այդ մասին են վկայում Հոմերոսի «Իլիականից» ու «Ոդիսականից» մինչև Թումանյանի «Սասունցի Դավիթ» պոեմը:

Մեր էպոսը մեզ է հասել անադարտ վիճակում, առանց անցնելու անհատական ստեղծագործության բովով, որով ավելի է բարձրանում նրա արժեքը որպես բուն

ժողովրդական մտածելակերպի արտահայտություն: Եվ եթե այսօր խոսք է բացվում «Մասունցի Դավթի» հարյուրամյա գրավոր կյանքի մասին, դրա տակ հասկանում ենք ժողովրդի կենդանի խոսքից կատարված ստուգապատում գրառումները միայն: Ժողովրդի անաղարտ ստեղծագործություն լինելու հանգամանքը մեր էպոսի յուրահատուկ ու տարբերակիչ գծերից մեկն է:⁶

«Մասունցի Դավթի» ստեղծվել է մի այնպիսի ժամանակաշրջանում, երբ մեր ժողովուրդը թևակոխել էր հասուն ֆեոդալիզմի և քրիստոնեական հավատի տիրապետության դարաշրջանը, պավլիկյան ու թոնդրակյան շարժումների ձևով պայքար ծավալել՝ վերացնելու իրեն կեղեքող շահագործումն ու սոցիալական անարդարությունները: Դրանով պետք է բացատրել այն հանգամանքը, որ էպոսում դիցաբանական պատկերացումների համեմատությամբ առավել մեծ տեղ են գրավում իրական, պատմական եղելությունների գեղարվեստական ընդհանրացումները, երևույթների խոր ու ճշմարտացի մեկնաբանությունները: Ստեղծագործող ժողովուրդը մի հանճարեղ ամբողջականությամբ էպոսում սինթեզել է բոլոր այն նվաճումներն ու ձեռքբերումները, որ ստեղծել է նախապատմական ժամանակներից սկսած, փայլուն դրվագումներով մարմնավորել իր հազարամյակների փորձն ու իմաստությունը, բնության և հասարակական կյանքի երևույթների, գեղեցիկի ու վսեմի, մարդկայինի ու արդարության նկատմամբ ունեցած ըմբռումները, գաղափարական զենք է դարձրել այն ամեն լավն ու համամարդկայինը, որ կազմում է ամեն մի ժողովրդի հոգևոր գոյության հիմքը: Եվ այդ ամենը՝ ձուլված օտար նվաճողների դեմ մեր նախնիների դարավոր պայքարի ու մաքառումների հերոսական դրվագներին, դրված պատմական որոշակի հողի վրա, հազցրած պատմականության զգեստ: Ինչքան էլ հերոսների մի զգալի մասը բնության երևույթների մարմնավորում է և անդրադարձնում է ժողովրդի դիցաբանական պատկերացումները, էպոսը խորապես պատմական, պատմականության մեջ համապարփակ մի եզակի ստեղծագործություն է:

---

⁶ Ղույումչյան Գ. Ե. Գիրք 1, Մանկավարժություն, Երևան, 2005թ. էջ 54-58

Իհարկե, պատմականությունն ասելով պետք է հասկանալ ոչ թե որպես ժամանակագրական հաջորդականության տրամաբանությամբ զարգացող իրականությունը, այլ պատմական իրադարձությունների արձագանքը, մի արձագանք, որը էպոսում ստանում է պատմությունից միանգամայն տարբեր ժամանակագրություն՝ իր ետևառաջությամբ, ստեղծագործության ընդհանուր կառուցվածքի մեջ իր «բնական» տեղը կանգնելու անհրաժեշտությամբ: Այնպես որ, զարմանալի չէ, երբ, ասենք, մայրիշխանության կամ տոհմատիրական ժամանակաշրջանին հատուկ հարաբերությունների և ըմբռնումների ենք հանդիպում նույնիսկ էպոսի վերջին ճյուղում, երբ ժողովուրդը պատկերում է արդեն ներքին հարստահարիչների՝ ֆեոդալների ու եկեղեցականության դեմ իր պայքարը:

Այս տեսակետից խիստ ուշագրավ են էպոսի շատ հերոսներ՝ իրենց պատմական հիմքով և բնական ու տիեզերական երևույթները մարմնավորող հատկանիշներով: Այսպես: Էպոսն սկսվում է 10-րդ դարի պատմական գործիչ Գագիկ թագավորի անվան հիշատակությամբ: Գագիկի թոռներ են ներկայացվում Սանասարն ու Բաղդասարը, որոնք, սակայն, ասորական Սենեքերիմ թագավորի որդիներն են և մ.թ.ա. 681 թվականին ապստամբել են իրենց հոր դեմ, սպանել նրան, բայց գահին տիրացած Ասուրբանդ եղբոր հաշվեհարդարից խուսափելով՝ հասել են Սասունի լեռները, բնակություն հաստատել այնտեղ: Ժողովուրդն իր հիշողության ծալքերում ամուր պահել է պատմական իրականությունը և կիսապատմական, կիսամիֆոլոգիական գունավորումով ներկայացրել էպոսում: Դիտարկվել է նաև, որ Առյուծաձև Մհերի Մսրը գնալու և Մսրա գահը ամուր պահելու մեջ արձագանք են գտել 12-րդ դարի երկրորդ կեսի իրադարձությունները, երբ Պահլավունի իշխանների գլխավորած հայկական զորքը 30ամյա մի ժամանակաշրջանում դարձել է Եգիպտոսի Ֆաթիմյան տիրակալների նեցուկը՝ հասնելով մեծամեծ հաջողությունների: Ենթադրվում է, որ Մհերը այդտեղ էլ պետք է առյուծ ձևեր, որովհետև Հայաստանում առյուծ չի եղել: Ստացվում է, որ պատմական ստույգ ժամանակագրությունը նկատի առնելու դեպքում պապը՝ Գագիկ թագավորը, իր թոռներից փոքր է շուրջ 17 դարով, իսկ Մեծ Մհերի ու իր հոր արանքում երկու հազար տարուց ավելի ժամանակահատված կա:

Սակայն այստեղ էպոսի ժանրային յուրահատկության տեսակետից ոչ մի տարօրինակություն չկա: Պատմական ժամանակաշրջանների այսպիսի հսկայական անախրոնիզմները միջոց են եղել, որ ժողովուրդը հազարամ-յակների իր պայքարն ու մաքառումները, իր ձգտումներն ու երազանքները տեղադրի արաբական նվաճողների դեմ պայքարի ու հաղթանակի պատ-մական հողի վրա, բովանդակավորի այն: Եվ քանի որ այդ պայքարը համագգային-համաժողովրդական է՝ ծավալված սեփական ազատությունը պաշտպանելու անհրաժեշտության թելադրանքով, Սասնա դյուցազունները արա-բական նվաճողների դեմ հանած իրենց Թուր Կեծակին շողացնում են հայ ժողովրդի բոլոր ոսոխների գլխին՝ սկսած նախապատմական ժամանակներից մինչև Աջումու Շապուհ և Բապ Ֆրենկը, որոնց անուններում իր արձագանքն է գտել պարսկական տիրակալների ու խաչակիրների դեմ մղած պայքարը:

Էպոսի գաղափարական բովանդակության հիմնական առանցքը հայրենասիրությունն ու ժողովրդասիրությունն է, որն իր գեղարվեստական մարմնավորումն է գտել Սասնա դյուցազունների չորս սերունդների կերպարներում: Սասնա դյուցազունները, իրենց մարդկային բնավորության անհատական գծերով հանդերձ, միաժամանակ ստեղծագործող ժողովրդի լավագույն ձգտումների, ցանկությունների և երազանքների մարմնավորումն են և բնու-թագրվում են հայրենիքին ու ժողովրդին անձնուրաց ու անմնացորդ նվիրվածությամբ: Սանասարն ու Բաղդասարը, հիմնադրելով Սասնա բերդը, ապահովում են ժողովրդի անվտանգությունն ու քրտնաթոր աշխատանքի անձեռնմխելիությունը: Նրանք, ինչպես նաև նրանց հետնորդները, իրենց գերմարդկային ուժն օգտագործում են ոչ թե սեփական փառք ու իշխանություն ձեռք բերելու նպատակով, այլ ի սպաս են դնում ժողովրդի բարօրությանն ու ազատ կյանքին: Բնութագրական է, որ Սանասարն ու Բաղդասարը առաջին հերթին Սասուն եկած աղքատների համար են տներ կառուցում, հետո՝ իրենց համար ամրոց: Մեծ Մհերը երկար ժամանակ սասունցիներին պահում է որսով: Դևերին սպանելուց հետո Դավիթը նրանց հափշտակած ոսկին բաժանում է ժողովրդին, ինքը բավարարվում միայն մի ձիով:

Իսկ երբ հայրենիքի վրա կախվում է արտաքին վտանգը, նրանք առանց հապաղման դուրս են գալիս այն վերացնելու վճռականությամբ:

Ժողովրդասիրության ու հայրենասիրության փայլուն օրինակ է տալիս Առյուծաձև Մհերը: Իմանալով, որ երդմնագանց լինելու դեպքում ինքն ու կինը պետք է մահանան, նա դիմում է այդ քայլին, որպեսզի իրենից հետո Սա-սունն անտեր ու անպաշտպան չմնա:⁷

Աստված թող մեկ տըղա տա մեզ,
Էրթա Մելիքի օձիք բռնի,
Թող չը հանգչի Սասնա ճրագ,
Աստրծու գառ գել չի ուտի:
Որ մենք կանք մեր աշխրրքին-տի մեռնենք,
Համա որ մենք մեռնենք,
Մեր տղա մեր տեղ սաղ ըլի՝
Մենք էլ սաղ տի հիշվենք:
Մեր տան անուն չի կորսվի,-

Այս խոր համոզմունքով է Մհերը դիմում անձնագոհության: Օտար նվաճողների դեմ հայ ժողովրդի հերոսական պայքարը, սակայն, իր ամբողջական ու փայլուն արտահայտությունն է գտել էպոսի երրորդ ճյուղում՝ Սասունցի Դավթի կերպարի միջոցով: Մսրա Մելիքն ամեն ինչ անում է Սասնա ճրագը մարելու, Սասունը հափշտակելու համար: Բայց միշտ էլ նրա դեմ դուրս է գալիս ժողովրդի սիրելի զավակը՝ Դավիթը, խափանում օտար բռնակալի բոլոր դիտավորությունները: Ժողովուրդը աշխատավորի արդար զայրույթով ու սպանիչ ծաղրով է ներկայացնում բռնակալ Մելիքին ու նրա կամակատարներին, իսկ սիրելի հերոսի սխրագործությունները պատկերելիս ազատություն է տալիս իր երևակայությանը, հիպերբոլիկ պատկերներով պանծացնում նրան: Մանուկ Դավիթը

⁷ Մ.Գիլավյան, Ժամանակակից հայ մանկագիր բանաստեղծներ, Ե., 2005: էջ 15-22

չի անցնում բռնակալի թրի տակով: Փորձում են գոռով տանել, բայց ճկույթը դիպչում է քարին, և քարից կրակ է ելնում: Դավիթը այնպես է կոտր խփում հարկահան Կոզբաղնի գլխին, որ կոտի փշրանքները մինչև օրս էլ թռչում են: Եվ, վերջապես, Դավիթը մի զարկով կտրում է քառասուն ջրադացքար, քառասուն գոմեշի կաշի, Մելիքին կիսում երկու հավասար մասի և այնպես կիսում, որ Մելիքը զարկի ուժգնությունից չի զգում իր կիսվելը: Ավելին: Եթե հրեշտակը իր թևը դեմ չառներ Դավթի թրին, ապա կպատովեր նաև դժոխքի սև ջուրը, և երկիրը կկործանվեր: Նվաճողի ու բռնակալի նկատմամբ այսպիսի հետևողական վճռականություն կարող է ցուցաբերել միայն այն ժողովրդի երևակայությունը, որը հազարամյակներ շարունակ անհավասար մաքառումների մեջ է եղել սեփական գոյության իրավունքը հաստատելու համար:

Էպոսում իր արտացոլումն է գտել նաև ժողովրդի դարավոր երազանքը սոցիալական արդարությամբ առաջնորդվող հասարակության մասին⁷: Ըստ էպոսի՝ Սասունը այն երկիրն է, ուր չկա մարդու շահագործում մարդու կողմից, ուր ամեն ոք կարող է յուրացնել միայն իր աշխատանքի արդյունքը: Բնորոշ է, որ երբ աշխատավոր մարդիկ լսում են, որ Սասունում ո՛չ հարկ են վերցնում, ո՛չ տուրք, բոլոր կողմերից գալիս և Սասունը բազմամարդ քաղաք են դարձնում:

«Ըհր՛, էն աստված, մենք կ՛ երթանք էդա

Սասուն, Որ Սանասարի, Բաղդասարի պես՝

Էրկու գորեղ փահլևան կա.

Որ այդ տեղի մարդոց ո՛չ հարկ կ՛առնեն, ո՛չ տուրք,

Որ մեկ մարդ մեր ապրանք չգարնե տանի»:

Շատացա՛վ, մե՛ծ քաղաք եղավ Սասուն:

Ժողովուրդը էպոսում հետևողականորեն զարգացնում է իրեն կեղեքող սոցիալական մեծ չարիքի՝ հարկահանության դեմ պայքարի գաղափարը: Մեծ Մհերը վերացնում է Մսրա Մելիքի դրած հարկը, Դավիթը պատուհասում է հարկահաններին, Փոքր Մհերը սպանում է արևմուտքի թագավորին և Գոհարի հոր երկիրը ազատում հարկ վճարելու հարկադրանքից: Նման մի շարք տեսարաններով

⁷ Լ. Ներսիսյան, Նորագույն շրջանի մանկապատանեկան արձակը, Ե., 2004 էջ 63-65

Էպոսը ձեռք է բերում սոցիալական խոր բովանդակություն, դառնում հակաֆեոդալական-հակաեկեղեցական ուղղվածություն ունեցող ստեղծագործություն: Պատահական չէ, որ Մասնա դյուցազունների դեմ թշնամակամ դիրք են բռնում ոչ միայն օտար նվաճողները, այլ հաճախ նաև տանու շահագործողները, որոնք կցանկանային ոչնչացնել նրանց, եթե ուժները պատեր: Հիշենք հարիսայի միջադեպը, երբ Մարդու մեկ բողբոռաց.

— Էլե՛ք, գարկե՛ք Դավթին,

Հարիսեն ձեռքեն իլե՛ք:

Ծերունի մարդ մ՛ էլ էնտեղ ասաց.

— Էն Մհերի գարմից է, մ՛երթաք:

Թե որ կարցաք էն չորս ունկանի պղինձ

Չորսով տեղից վերուք՝ գնացեք,

Թե չէ, մ՛ էրթաք, չէ՞ դուք խե՛ղճ եք...

Մատղավանքի վանահայրը գործակցում է օտար զավթիչների հետ Մասնա դյուցազուններին՝ Փոքր Մհերին, Ձենով Օհանին, Քեռի Թորոսին ոչնչացնելու համար: Վերջապես, Ոստանա իշխանը թակարդ է լարում, որ Փոքր Մհերին ու նրա ձիուն բռնի: Արտաքին ու ներքին կեղեքիչների դեմ դարավոր պայքարի փորձը ժողովրդին բարձրացրել է շահագործողներին ոչնչացնելու, իշխողներին ժողովրդի ներկայացուցիչով փոխարինելու գիտակցության մակարդակին, որը գեղարվեստական մարմնավորում է ստացել Բապը Ֆրենկին ու նրա մերձավորներին սպանելու և իշխանությունը փոքրավորներին հանձնելու պատկերում: Էպոսում դրսևորվել է նաև ժողովրդի խորշանքը ուրիշի սեփականությունը յուրացնելու նկատմամբ: Մասնա դյուցազունները ոչնչացնում են կողոպտիչներին, նրանց կողոպուտը վերադարձնում իրենց տերերին՝ ժողովրդին, և բավարարվում դրանով: Նրանցից ոչ մեկի մտքով անգամ չի անցնում նույնիսկ պարտված թշնամու ունեցվածքին ձեռք տալ: Մտա Մելիքը հսկայական գորքով եկել էր Մասուն՝ թալանելու, ժողովրդին գերելու, Մասունը ավերելու վճռականությամբ: Իսկ ի՞նչ է անում հաղթող Դավիթը: Բռնակալին սպանելուց հետո գորքին ազատ է արձակում,

իսկ ինքը Քեռի Թորոսի կտրիճների հետ վերադառնում Սասուն՝ մի սայլի վրա դրած տանելով Մելիքի ականջը՝ որպես նրա ոչնչացման ապացույց, և ոչ թե ռազմական ավար:

Ժողովրդի իդեալները մարմնավորող դյուցազունները անտարբերությամբ և արհամարհանքով են վերաբերվում իշխանական դիրքին ու թագավորական գահերին: Նրանցից յուրաքանչյուրը կանգնում է թագավոր դառնալու հնարավորության առաջ, նույնիսկ բոլորին առաջարկվում է այդ, սակայն բոլորն էլ մերժում են նման հնարավորությունը: «Ո՛չ թագավոր կ'ըլնեմ, ո՛չ -քաղքի տեր կ'ըլնեմ», - այս սկզբունքով են առաջնորդվում նրանք՝ չցանկանալով իրենց ազնիվ ճակատը սևացնել ոսկեհուռ թագերի փայլով: Սասնա դյուցազունները պայքարում են ժողովրդի ներքնախավերի շահերի համար՝ համոզված, որ ոչ մի թագավոր կամ իշխան չի կարող նույնիսկ անցնել իրենց դիակի վրայով:

Բա մենք Սասնա տնեն չե՞նք,

Չե, մենք Սասնա տնեն ենք,

Մենք մեռնենք, մեր գերեզմանի վերա

Թագավորներ չեն կարնա գա:

Էպոսն ստեղծող ժողովուրդն իր լավագույն իդեալները մարմնավորել է ոչ միայն Սասնա դյուցազունների միջոցով, այլև դրանց կրողներ է դարձրել կին հերոսներին: Նրանք ևս օժտված են դյուցազնական հատկանիշներով, հայրենասիրությամբ ու ժողովրդասիրությամբ, արժանապատվության բարձր զգացումով ու բնավորության ուժեղ գծերով: Եվ այդ ամենը՝ շաղախված այն անմնացորդ սիրով ու ջերմ հոգատարությամբ, որ տածում են իրենց սիրելիների նկատմամբ⁸:

Անմոռանալի է Ծովինարի անձնագոհությունը, որով փաստորեն սկսվում է էպոսը: Միայն ճշմարիտ հայրենասիրությունն ու ժողովրդասիրությունը կարող են թելադրել նրա ընտրությունը:

Ես մեկ ջան եմ, էրթամ, կորսըվիմ,

Քանց մեր Հայաստան էրկիր ավերվի,

---

⁸ Մ.Գիլավյան, Ժամանակակից հայ մանկագիր բանաստեղծներ, Ե., 2005: էջ 15-22

Էն հազար-հազար հոգիք կորուսանին:

Մեերի մահվանից հետո Դեղձուն Ծամը յոթ դռների հետև սուգ է պահում մինչև այն պահը, երբ Դավիթը գնում է Մելիքի դեմ կռվելու: Ինչպիսի խոր սիրով ու ջերմությամբ է հնչում քսան տարվա սգից դուրս եկած տատի խոսքը Քուռկիկ Ջալալիին⁹:

---

⁹ Լ. Ներսիսյան, Նորագույն շրջանի մանկապատանեկան արձակը, Ե., 2004 էջ 63-65

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ

Բոլոր ժամանակների և մանավանդ այսօրվա դպրոցի առջև դրված է կյանքի կողմից պարտադրված կարևորագույն խնդիր. այն է՝ դաստիարակել հայրենասեր սերունդ: Արցախի գոյապայքարի այսօրվա մարտահրավերները ավելի են կարևորում այսպիսի սերունդ ունենալու անհրաժեշտությունը: Այս հարցն ավելի սուր է ներկայանում մեր օրերում, քանզի այսօրվա աշխարհաքաղաքական զարգացումների կիզակետում հայտնված մեր պատմական հայրենիքի՝ Արցախի ապագան վտանգված է, իսկ վաղվա օրվա հայրենյաց սահմանի պաշտպանն այսօրվա դպրոցականն է ու նրա մեջ հայրենասիրություն սերմանող ուսուցիչը, ով իր անխոնջ աշխատանքով մատաղ սերնդի հոգում դնում է հայրենասիրության ծլարձակող սերմեր, վկան՝ Արցախի քառօրյա պատերազմը: «Հայրենասիրություն» բառից, նշանակում է հայրենիքը սիրող: Հայրենասիրությունը բարոյական բարձր որակ է: Այն սոցիալական դիրքորոշում է, որի հիմնական բաղադրիչը սերն է: Մարդու հայրենասիրությունը հանդես է գալիս և մարմնավորվում տվյալ մարդու (դպրոցականի)՝ դեպի իր հայրենիքը ունեցած սիրո մեջ: Սերը ոչ միայն հայրենիքի նկատմամբ է, այլ նաև հայրենիքում ապրող ժողովրդի նկատմամբ: Երբ ասում ենք հայրենիք, ապա առաջին հերթին հասկանում ենք հայրենիքում ապրող ժողովուրդը»: Փոքրածավալ նյութերի ընթերցման ճանապարհով խնդիր է դրվում սովորողների մեջ ձևավորել հայեցի դաստիարակություն, ազգային հոգեկերտվածք՝ նպաստելով երեխայի ինքնաձանաչմանն ու ինքնադրսևորմանը, և ամենևին էլ պատահական չէ, որ կրտսեր դպրոցում աշակերտի հայրենասիրական պատկերացումների ստեղծումը խարսխվում է հայրենիքի նվաճումների հանդեպ աշակերտի հպարտության գիտակցման վրա, որը դառնում է հայրենասիրության հիմքը: Հանրակրթության 2-րդ աստիճանում հիմնական դպրոցի սովորողների հայրենասիրական մտածողության զարգացման համար ի նպաստ են դրվում ուսումնական տարբեր բնագավառաների ընձեռած հնարավորությունները:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Մ.Գիլավյան, Ժամանակակից հայ մանկագիր բանաստեղծներ, Ե., 2005:
2. Հանրակրթական պետական կրթակարգ, չափորոշիչ
„Անտարես,,
Երևան, 2021
3. Ղույումյան Գ. Ե. Գիրք 1, Մանկավարժություն, Երևան, 2005թ. 463 էջ.:
4. Լ. Ներսիսյան, Նորագույն շրջանի մանկապատանեկան արձակը, Ե.,
2004